

راهبردهای توسعه روابط ایران و روسیه

محمد جعفری^۱

چکیده

روابط ایران و روسیه همواره با نگاه امنیتی همراه بوده و این نگاه بر دیگر ابعاد شامل اقتصادی و سیاسی سایه افکنده است. بدین ترتیب، رویکرد زیگزاگی در سیاست خارجی روسیه بین شرق و غرب از یک سو و سیاست‌های ایران در مقابل روسیه و دیدگاه‌های متفاوت نخبگان به مسایل از دیگر سو، سبب شده است توسعه روابط تهران-مسکو، یک روند منطقی را طی نکند و این روابط در حوزه اقتصادی گسترش نیابد. گسترش روابط تجاری، همکاری در قالب مجمع کشورهای صادرکننده انرژی، همکاری در حوزه دریای خزر، طرح تهاثر نفتی و همکاری‌های نظامی و امنیتی از فرصت‌های همکاری دو کشور به شمار می‌آیند. مسایلی مانند نبود اطلاعات کافی در حوزه بازاریابی، مسایل مربوط به نظام بانکی، تعداد محدود ریزنان بازرگانی و نمایشگاه‌های ایران در روسیه، نبود سیاست‌های صادراتی مطابق با نیازهای اقتصادی روسیه و نبود آمارهای مشخص و دقیق از محصولات کشاورزی برای صادرات از موانع و چالش‌های روابط دو کشور به شمار می‌آیند. در این ارتباط، برای تقویت امنیت اقتصادی راهکارهایی مانند برقراری لابی‌های لازم برای تسهیل در تصویب و اجرای قوانین، استفاده از فناوری‌های ارتباطی مانند بانک‌های اطلاعاتی به‌روز، تبادل هیأت‌های اقتصادی و تجاری، تنظیم سیاست‌های صادراتی مطابق با نیازهای اقتصادی روسیه، گسترش همکاری و جذب سرمایه‌گذاری روسیه در حوزه‌های حمل‌ونقل و انرژی برای تقویت امنیت اقتصادی و بهبود روابط دوجانبه ایران و روسیه پیشنهاد می‌شوند.

واژگان کلیدی: ایران، روسیه، روابط تجاری اقتصادی.

مقدمه

روسیه به‌عنوان یکی از قدرت‌های جهانی و ایران به‌عنوان قدرت برتر منطقه‌ای دارای منافع مشترک ژئوپلیتیک، اقتصادی و امنیتی هستند. روابط دو کشور در شرایط کنونی تحریم و فشارهای ظالمانه آمریکا در راستای حفظ امنیت اقتصادی کشور اهمیت زیادی دارد. جایگاه و ویژگی‌های گوناگون جغرافیایی ایران، به همراه شرایط و مقتضیات محیط‌های پیرامونی آن از جمله آسیای مرکزی و قفقاز، ترکیب جغرافیایی روابط دوجانبه را ماهیتی

بین‌المللی بخشیده است. همکاری استراتژیک با ایران و محیط‌های پیرامونی برای روسیه، موضوعی بین‌المللی است و رقابت‌های فشرده جهانی را رقم می‌زند.

روسیه به‌طور پیوسته از قرن هیجدهم به بعد، خواستار ایفای نقش بین‌المللی بوده و توانسته است این نقش را کمابیش بازی کند. اگرچه درجه و شدت نقش بین‌المللی روسیه متغیر و تابعی از سامان قدرت آن بوده است، اما تمایل استراتژیک

انزوای سیاسی و اقتصادی ایران تلاش می‌کند. برای شکستن این سیاست فشار و تقویت امنیت اقتصادی، تحکیم همکاری با روسیه ضروری است. بنابراین، در راستای تسریع فرآیند همکاری و شناخت موانع و ارایه راهکارهای مؤثر، با هدف تقویت امنیت اقتصادی، در این پژوهش کوشش می‌شود در بخش نخست، به فرصت‌های مهم همکاری و چالش‌های روابط دو کشور اشاره شود و در نهایت، با بررسی امنیت اقتصادی دو کشور، راهکارهای تقویت روابط دو کشور مورد توجه قرار گیرد.

۱- فرصت‌های همکاری روابط ایران و

روسیه

روابط ایران و روسیه که متأثر از متغیرهای مختلف در سطوح دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی است، فرصت‌های مناسبی را برای همکاری در خود نهفته دارد. در این بخش کوشش می‌شود به مهم‌ترین فرصت‌های اقتصادی، سیاسی و امنیتی همکاری دو کشور اشاره شود.

۱-۱- فرصت‌های تجاری

ایران و روسیه با وجود نزدیکی ژئوپلیتیک و همکاری در قالب اتحادیه اقتصادی اوراسیا، حجم روابط تجاری نسبتاً ثابتی را تجربه کرده‌اند. در این بخش می‌کوشیم به مهم‌ترین محصولات صادراتی و وارداتی روسیه و در ذیل آن به همکاری‌های تجاری این کشور با ایران اشاره کنیم.

به ایفای نقش بین‌المللی در سیاست خارجی روسیه همواره پایدار مانده است. در نتیجه ایفای چنین نقشی با در نظر گرفتن جغرافیای ایران و نزدیکی جغرافیای روسیه با آن، مستلزم توجه به ایران به‌عنوان موضوعی بین‌المللی برای طراحان و مجریان سیاست خارجی روسیه بوده است. از دیگر سو، تمایل استراتژیک ایران در دوران موردنظر متمرکز بر حفظ استقلال و تمامیت ارضی و ایفای نقش منطقه‌ای بوده و با عنایت به جایگاه جغرافیایی و توجه جهانی به این عنصر، ایران در موقعیتی پرچالش قرار گرفته است. این چالش‌ها به ایران موقعیتی بین‌المللی بخشیده و موضوع مناسبات با ایران را به موضوعی جهانی تبدیل کرده است.

روابط ایران و روسیه پیوسته عنصر سومی در مناسبات بین‌المللی به همراه داشته است و این عنصر سوم در قرن هیجده، نوزده و اوایل قرن بیستم، انگلیس است. در سال‌های جنگ جهانی اول و دوم، عنصر سوم آلمان و متحدان آن بودند. از پایان جنگ دوم تا پایان جنگ سرد و حتی تا حال حاضر که بیش از بیست سال از فروپاشی نظام دوقطبی می‌گذرد، عنصر سوم آمریکا است. چگونگی روابط روسیه با عنصر سوم، یعنی آمریکا سایه سنگینی بر مناسبات دوجانبه دارد و از این رو، مناسبات دوجانبه در پرتوی ماهیت عملکرد عنصر سوم متغیر، اما حضور عنصر سوم پایدار، قابل تحلیل است (اصولی و رسولی، ۱۳۹۲، ص ۸۹) آمریکا در قالب سیاست فشار حداکثری برای

جدول ۱- مهم‌ترین محصولات صادراتی روسیه در سال ۲۰۱۹

ردیف	محصول	ارزش (میلیارد دلار)	سهم (رصد)
۱	سوخت‌های فسیلی	۲۲۰/۸	۵۲/۲
۲	آهن و فولاد	۱۸/۱	۴/۲
۳	جواهرات مصنوعی و طبیعی	۱۵/۲	۳/۶
۴	ماشین‌آلات	۸/۹	۲/۱
۵	چوب و مشتقات آن	۸/۶	۲
۶	کود	۸/۴	۱/۹
۷	غلات	۷/۹	۱/۸
۸	آلومینیوم و مشتقات آن	۵/۸	۱/۳
۹	تجهیزات الکترونیکی	۵/۵	۱/۳
۱۰	مس و مشتقات آن	۵/۲	۱/۲
۱۱	انواع موجودات آبی	۴/۶	۱/۱
۱۲	سنگ معدن	۴/۱	۰/۹
۱۳	وسایل نقلیه	۳/۷	۰/۸
۱۴	مصنوعات آهن و فولاد	۳/۷	۰/۸
۱۵	مواد شیمیایی آلی	۳/۶	۰/۸
۱۶	مواد شیمیایی غیرآلی	۳/۴	۰/۸
۱۷	انواع روغن‌های گیاهی و حیوانی	۳/۴	۰/۸
۱۸	لاستیک و مشتقات آن	۳	۰/۷
۱۹	پلاستیک و مصنوعات آن	۳	۰/۷
۲۰	نیکل و مشتقات آن	۲/۹	۰/۷

مأخذ: Trade map

دلار، روغن‌های گیاهی و حیوانی به ارزش ۴۲۸/۸ میلیون دلار، چوب و قطعات آن به ارزش ۷۱/۲ میلیون دلار، گوشت و خوراکی ناشی از آن به ارزش ۴۰/۴ میلیون دلار، تجهیزات الکترونیکی به ارزش ۳۴/۴ میلیون دلار، ماشین‌آلات به ارزش ۲۲/۱ میلیون دلار، وسایل نقلیه به ارزش ۱۲/۴ میلیون دلار، وسایل نوری به ارزش ۱۰/۳ میلیون دلار و کاغذ به ارزش ۸/۴ میلیون دلار مهم‌ترین محصولات وارداتی ایران از روسیه هستند. در واقع، محصولات مصرفی در سطح اول و محصولات سرمایه‌ای در سطح دوم، مهم‌ترین محصولات وارداتی ایران را از روسیه تشکیل می‌دهند.

براساس جدول شماره ۱، سوخت‌های فسیلی به ارزش ۲۲۰/۸ میلیارد دلار و با سهمی حدود ۵۲/۲ درصد مهم‌ترین محصول صادراتی روسیه به شمار می‌آید و بعد از آن، آهن و فولاد، جواهرات مصنوعی و طبیعی، ماشین‌آلات، چوب و مشتقات آن، کود، غلات، آلومینیوم و مشتقات آن، تجهیزات الکترونیکی، مس و مشتقات آن، موجودات آبی، سنگ معدن، وسایل نقلیه، مصنوعات آهن و فولاد، مواد شیمیایی آلی و غیرآلی، انواع روغن‌های گیاهی و حیوانی، لاستیک و مشتقات آن، پلاستیک و مصنوعات آن و نیکل و مشتقات آن در رتبه‌های بعدی قرار دارند. غلات به ارزش ۴۷۹/۷ میلیون

جدول ۲- مهم ترین محصولات وارداتی روسیه در سال ۲۰۱۹

ردیف	محصول	ارزش (میلیارد دلار)	سهم (درصد)
۱	ماشین آلات	۴۳/۲	۱۷/۷
۲	تجهیزات الکترونیکی	۲۹/۷	۱۲/۲
۳	وسایل نقلیه	۲۳/۷	۹/۷
۴	محصولات پتروشیمی	۱۴	۵/۷
۵	پلاستیک و مشتقات آن	۹/۸	۴
۶	وسایل نوری	۷/۲	۲/۹
۷	مصنوعات آهن و فولاد	۶/۴	۲/۶
۸	میوه و آجیل	۵	۲
۹	آهن و فولاد	۵	۲
۱۰	مواد شیمیایی آلی	۴/۴	۱/۸
۱۱	تایر و مشتقات آن	۳/۹	۱/۶
۱۲	مواد شیمیایی غیرآلی	۳/۸	۱/۵
۱۳	مواد لباس های غیربافتی	۳/۷	۱/۵
۱۴	مواد لباس های بافتنی	۳/۵	۱/۴

Trade map: مأخذ:

ارزش ۹ میلیون دلار از مهم ترین کالاهای صادراتی ایران به روسیه به شمار می آیند.

در ارتباط با فرصت های تجاری ایران در روسیه، با توجه به اختلاف دمای بالای بین تابستان و زمستان و حمل غلات با ماشین های سنگین، روسیه یکی از بازارهای پرمصرف لاستیک است، این موضوع برای ایران فرصت مناسبی است تا در صورت ایجاد استانداردهای لازم، صادرات لاستیک خود را به این کشور گسترش دهد. علاوه بر این، ایران در بسیاری از کالاهای وارداتی روسیه دارای مزیت رقابتی است. با توجه به اینکه حدود ۱۰ درصد از واردات روسیه را خودرو و لوازم مربوط به آن تشکیل می دهد، وجود دو کارخانه بزرگ خودروسازی و قطعه سازان زیاد در کشور فرصت مناسبی را برای صادرات محصولات داخلی به این

ماشین آلات به ارزش ۴۳/۲ میلیارد دلار و با داشتن سهمی حدود ۱۷/۷ درصد مهم ترین محصول وارداتی روسیه به شمار می آید. تجهیزات الکترونیکی، وسایل نقلیه، محصولات پتروشیمی، پلاستیک، وسایل نوری، مصنوعات آهن و فولاد، میوه و آجیل، آهن و فولاد، مواد شیمیایی آلی، تایر و مشتقات آن، مواد شیمیایی غیرآلی و مواد لباس های غیربافتنی و بافتنی در رتبه های بعدی قرار دارند. انواع آجیل و میوه به ارزش ۱۴۸/۴ میلیون دلار، انواع سبزی ها به ارزش ۱۲۷/۶ میلیون دلار، محصولات خوراکی با منشأ حیوانی (لبنیات، تخم- مرغ و عسل) به ارزش ۱۹/۶ میلیون دلار، پلاستیک و مصنوعات آن به ارزش ۱۴/۹ میلیون دلار، محصولات پتروشیمی به ارزش ۱۲/۹ میلیون دلار، آهن و فولاد به ارزش ۱۰/۸ میلیون دلار و نمک به

جمهوری آذربایجان، عراق، قزاقستان، نروژ، عمان و پرو، به عنوان اعضای ناظر در مجمع کشورهای صادرکننده گاز شرکت می کنند. کشورهای عضو مجمع کشورهای صادرکننده گاز ۴۴ درصد از تولید گاز جهان، ۶۷ درصد از ذخایر گازی جهان، ۶۴ درصد از سهم انتقال گاز با خط لوله و ۶۶ درصد از تجارت گاز طبیعی مایع شده (الان جی) را در اختیار دارند (گلستانی، جلالی و هاتفی، ۱۳۹۲، ص ۲). گام برداشتن در مسیر سیاست گذاری های مشترک، تعیین سقف عرضه، بازاریابی و سرمایه گذاری مشترک، از جمله فرصت های همکاری ایران و روسیه در قالب مجمع کشورهای صادرکننده گاز است.

۱-۳- همکاری در حوزه دریای خزر

از دیگر جنبه های مهم روابط ایران و روسیه، همکاری در حوزه دریای خزر است که پل ارتباطی ایران با کشورهای ساحلی خزر و پیوند تاریخی و سرزمینی با آسیای مرکزی است. امروز فرصت برای گسترش همکاری ها در بخش های اقتصادی، گردشگری، گمرکی، حمل و نقل، کشتیرانی و بندر، صنایع، شیلات، سرمایه گذاری های متقابل در ساخت بندر، خرید و فروش تجهیزات بندری و ترانزیت به خوبی فراهم است و ظرفیت های فراوانی در این زمینه وجود دارد. فرصت های اقتصادی این منطقه نیز مورد غفلت قرار گرفته است. تحریم های بین المللی هم به این موضوع دامن زاده است. در صورت اعمال دیپلماسی فعال و خشتی کردن اثر تحریم ها می توان از این ظرفیت های همکاری در

کشور فراهم می کند. از دیگر سو، با توجه به اینکه حدود ۴ درصد واردات روسیه را محصولات دارویی تشکیل می دهند، شرکت های دارویی می توانند از فرصت های این حوزه برای گسترش بازارهای خود در این کشور استفاده کنند. براساس گفته حجتی وزیر پیشین جهاد کشاورزی، حدود ۲۰ درصد گوشت و ۱۰ درصد سبزی روسیه توسط ایران تأمین می شود. با توجه به وضعیت راکد خرید و فروش دام در داخل، می توان با برقراری سازوکارهای مناسب برای افزایش صادرات محصولات کشاورزی و دامی، هم محصولات دامی را از حالت رکود درآورد و هم اینکه سهم ایران را در بازار وارداتی روسیه افزایش داد. موضوع دیگر اینکه با توجه به آنکه گندم به عنوان کالای راهبردی با هزینه کمتری در قیاس با تولید داخلی به کشور وارد می شود در صورت کمبود داخلی می توان این محصول را از روسیه وارد کرد.

۱-۲- فرصت همکاری دو کشور در مجمع کشورهای صادرکننده گاز

نقش مهم روسیه در تأمین و انتقال انرژی (به ویژه گاز) به اروپا و ظرفیت بالقوه ایران در این ارتباط، عامل مهم دیگری بوده که با شکل گیری «مجمع کشورهای صادرکننده گاز»، با ابتکار ایران و روسیه، نقش دو کشور را به عنوان حلقه اصلی تأمین انرژی برجسته کرده است. الجزایر، بولیوی، مصر، کینه استوایی، جمهوری اسلامی ایران، لیبی، نیجریه، قطر، روسیه، ترینیداد - توباگو، امارات و ونزوئلا، دوازده عضو اصلی جی بی سی اف هستند و آنگولا،

تولیدکننده‌ها و صادرکننده‌های نفت است، چرا نفت ایران را خریداری می‌کند و کیفیت و قیمت اجناس روسی که قرار بود در قبال فروش نفت تحویل داده شود هم جای سؤال داشت (جامعه خبری - تحلیلی الف، گروه جهان، ۱۳۹۸).

در شرایط کنونی با توجه به اینکه ایران قادر به فروش نفت در بازار رسمی نیست، استفاده از امکانات روسیه برای فروش نفت و دور زدن تحریم، منطقی به نظر می‌رسد، اما پرسش‌هایی مطرح است: این میزان نفت به چه قیمتی به روسیه فروخته می‌شود؟ در کدام بازارها به فروش خواهد رسید؟ کالاهای روسی، به‌ویژه محصولات کشاورزی، به چه قیمتی به ایران تحویل داده خواهد شد؟ با وجود اینکه روسیه خود یکی از واردکنندگان عمده محصولات کشاورزی است، جای سؤال است که چگونه می‌تواند در قبال پول نفت خریداری شده، به ایران محصولات کشاورزی صادر کند و آیا پس از حل احتمالی مسئله هسته‌ای، این طرح ادامه خواهد یافت؟ با توجه به این پرسش‌ها، امکان اجرایی شدن توافق کنونی تهاتر نفتی با چالش همراه خواهد بود. با وجود این، با توجه به اقتضائات کنونی، در صورت تنظیم توافق مناسب، استفاده از این ظرفیت از فرصت‌های همکاری ایران و روسیه به شمار می‌آید.

۱-۵- همکاری‌های نظامی و امنیتی

درک نقش ایران در محاسبات استراتژیک روسیه بسیار مهم است. با توجه به اینکه ایران مهم‌ترین بازیگر خاورمیانه از نظر ژئوپلیتیک به شمار می‌آید،

راستای تقویت امنیت اقتصادی استفاده کرد. در این ارتباط، موقعیت استراتژیک ایران که از شمال به دریای خزر و از جنوب به خلیج فارس و دریای عمان متصل است، ظرفیت‌های فوق‌العاده‌ای را برای توسعه روابط اقتصادی و تجاری بین کشورهای ساحلی دریای خزر و دیگر کشورهای منطقه ایجاد کرده است (Vatanka, 2020).

۱-۴- طرح تهاتر نفتی

طرح تهاتر نفتی که برای نخستین بار در زمان اوباما و در سال ۲۰۱۱ مطرح شد، تاکنون به صورت مطلوب پیش نرفته است. در طرح اولیه تهاتر نفتی مطرح شد که مسکو روزانه بالغ بر ۵۰۰ هزار بشکه نفت ایران را به‌ازای صادرات کالا و تجهیزات خریداری خواهد کرد. بعدها مطرح شد که روس‌ها نصف مبلغ نفت ایران را نقدی پرداخت کنند و در ازای مبلغ باقی‌مانده، اجناس روسی به ایران بفروشند. در اسفند ۱۳۹۵، وزیر نفت به‌طور رسمی از امضای قرارداد صادرات روزانه ۱۰۰ هزار بشکه نفت به روسیه خبر داد. در مهر ۲۰۱۶، مقام‌های روسی از آغاز اجرای این قرارداد با حجم ۱۰۰ هزار بشکه (نه ۵۰۰ هزار بشکه)، خبر داده بودند.

موافقان این طرح در ایران معتقد بودند، فروش روزانه ۵۰۰ هزار بشکه نفت به روسیه باعث افزایش ۵۰ درصدی صادرات نفت ایران و تقویت اقتصاد ایران خواهد شد. با توجه به قیمت نفت در آن بازه زمانی، ایران با این قرارداد می‌توانست ماهانه چند میلیارد دلار درآمد داشته باشد. مخالفان اعتقاد داشتند، روسیه خود یکی از بزرگ‌ترین

را از لحاظ نظامی انجام دهد. ایران می‌تواند نیروهای خود را به سوریه و لبنان منتقل کند و به‌طور عمیقی بر یمن و عراق تأثیر بگذارد. از سوی دیگر، در خلیج فارس و افغانستان توانایی لازم را برای به چالش کشاندن آمریکا دارد. این مسئله متناسب با سیاست چندقطبی جهانی مسکو است. از دیگر سو، روسیه می‌تواند با فروش عمده تجهیزات نظامی به ایران و ترغیب همکاری‌های عمیق‌تر بین اتحادیه اقتصادی اوراسیا و تهران، از ضعف ژئوپلیتیکی ایران به نفع اقتصادی خود استفاده کند. پایان دادن به ممنوعیت فروش تسلیحات نظامی هم برای روسیه و هم برای ایران مهم است و می‌تواند فرصت تازه‌ای برای تقویت همکاری‌های نظامی و امنیتی دو کشور باشد (Goble, 2020). دستاوردهای احتمالی ایران پس از رفع محدودیت‌های سازمان ملل شامل جنگنده‌های Su-30، جت‌های آموزشی Yak-130 و تانک‌های T-90 و سیستم‌های دفاع هوایی است. مهم‌ترین مشخصه، نیاز تهران برای ارتقای ناوگان هوایی برای تقویت آمادگی رزمی خود است. رسانه‌های روسی و چینی گزارش‌هایی در مورد احتمال تلاش ایران برای خرید جت‌های جنگنده چندمنظوره Su-35 و Su-30SM یا حداقل جت‌های Su-27SM3 از مسکو و جت‌های جنگنده J-10C از پکن منتشر کردند. هرچند در سال‌های گذشته صنایع دفاعی کشور در مسیر خودکفایی حرکت کرده و گام‌های مثبتی، به‌ویژه در تولید موشک‌های راهبردی برداشته است،

برای روسیه مهم بوده و این موضوع متناسب با منطق نخبگان سیاسی روسیه است. متفکران سیاسی روسیه از دهه ۱۹۹۰ معتقد بودند، ایران باید ستون اصلی نفوذ روسیه در خاورمیانه باشد. اوراسیاگرایان معتقدند، روسیه ترکیبی از اروپا و آسیاست و اگر قرار است مسکو قدرت‌های غربی را در خاورمیانه محدود کند، به تهران احتیاج دارد. برای روسیه مدرن، مانند دوره تزارها و اتحاد جماهیر شوروی، حفظ تهران حداقل به‌عنوان بی‌طرف مهم است و روابط خصمانه با ایران به معنای کاهش قدرت مانور روسیه در خاورمیانه است. هر دو کشور، با داشتن ادراکات ژئوپلیتیکی مشترک، حضور نظامی غرب در قفقاز جنوبی، آسیای مرکزی و خاورمیانه را تحمل نمی‌کنند و دخالت غرب در مناطق تحت نفوذشان را به‌عنوان بخشی از پروژه تضعیف خود در نظر دارند.

برای روسیه، ایران نقش ژئوپلیتیکی بزرگ‌تری هم ایفا می‌کند؛ از آنجا که روابط مسکو با غرب به‌طور کلی و آمریکا به‌طور خاص در چند سال گذشته بدتر شده است، الگوی چندقطبی در امور جهانی در روسیه رواج یافته است. این تفکر ژئوپلیتیکی بسط و توسعه چندین خوشه جاذبه ژئوپلیتیکی را در سراسر اوراسیا و مناطق دیگر شامل چین، روسیه، هند، اتحادیه اروپا و ایالات متحده آمریکا در نظر می‌گیرد. در این ارتباط، نقش ایران برای روسیه مهم است، چون توجه آمریکا را از دیگر مناطق اوراسیا دور می‌کند. ایران برخلاف دیگر کشورها مانند چین و هند، می‌تواند این کار

روسیه و برعکس و بسیاری از اطلاعات کاربردی دیگر در زمینه بازار روسیه است.

۲-۲- وجود محدود رایزنان بازرگانی و

نمایشگاه‌های ایران در روسیه

کشوری مانند ترکیه با داشتن ساختمان رایزنی بازرگانی در روسیه متشکل از ده‌ها کارمند، جلسات هفتگی با مشارکت بازرگانان برگزار می‌کند و با به‌روزرسانی اطلاعات اقتصادی و تجاری، بازده تجاری آنها را افزایش می‌دهد، در مقابل، ایران در روسیه به تعداد کافی رایزن بازرگانی ندارد. در کنار این مسئله، نبود فروشگاه‌ها و نمایشگاه‌های ایرانی، از مهم‌ترین مشکلات در حوزه بازار روسیه است. بسیاری از شرکت‌ها و صادرکنندگان می‌توانند در این نمایشگاه‌ها به فروش مستقیم محصولات خود به خریداران خرد و عمده بپردازند و با رقبای خود و مزایای رقابتی آنها آشنا شوند و در صورت لزوم برای ارتقای محصولات خود برنامه‌ریزی کنند. علاوه بر این، فرصت حضور در نمایشگاه‌ها، آمار و اطلاعاتی را در مورد تخصص، حوزه فعالیت و کالای مورد علاقه بازدیدکنندگان، در اختیار شرکت‌ها قرار می‌دهد. ایران با نداشتن نمایشگاه در این کشور از فرصت‌های آشنایی برای ارتقای همکاری‌های اقتصادی خود محروم مانده است.

۲-۳- نبود سیاست‌های صادراتی مطابق با نیازهای

اقتصادی روسیه

با توجه به اینکه در ایران، همواره بازار داخلی هدف اصلی تولید داخلی بوده، بنابراین، تولیدکنندگان داخلی هیچ‌گاه مقدار تولید و

خرید این سلاح‌های راهبردی برای تقویت پدافند هوایی و به‌تبع آن، امنیت کشور مهم است.

۲- مسایل و چالش‌های پیش روی دو کشور

روابط ایران و روسیه با وجود نزدیکی جغرافیایی و داشتن منافع در سطوح مختلف دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی، خالی از چالش نیست، در این بخش می‌کوشیم مهم‌ترین چالش‌ها و موانع گسترش روابط دو کشور را بررسی کنیم.

۲-۱- نبود اطلاعات کافی در حوزه بازاریابی

بانک اطلاعاتی که در حوزه‌های مختلف اقتصادی مانند تولید، صادرات، تجارت و صنایع معدنی دارای اطلاعات کافی باشد و آن را در اختیار بازرگانان طرف مقابل قرار دهد، در کشور وجود ندارد. البته، بازرگانان کشور از ظرفیت‌های طرف روسی هم اطلاعات کافی ندارند و به همین دلیل، در تجارت با روسیه، دستیابی به اهداف تعیین شده دشوار بوده است. با اینکه برای ایجاد بانک اطلاعاتی ایران و روسیه، پایگاهی به نام <http://www.irrutrade.ir> ایجاد شده است که اطلاعات بازار ایران و روسیه را به هر دو طرف ارائه دهد، اما این پایگاه اطلاعات به‌روزی ندارد و فاقد مطالب کلیدی در زمینه شرکت‌های فعال در حوزه تجارت ایران و روسیه، هرگونه اطلاعات در زمینه ظرفیت‌های بازار ایران و روسیه، شاخص‌های کلیدی برای صادرات ایران به روسیه، اطلاعات آماری مؤثر در زمینه جوامع هدف برای کالاهای ایرانی و روسی، تبیین استراتژی صادراتی ایران به

بانکی در حجم و چهارچوب‌های مورد نیاز وجود نداشته است. اجرای طرح محاسبات متقابل در ارزهای ملی تا حد زیادی می‌تواند باعث تسهیل سازوکار تجارت دوجانبه شود. تلاش روسیه و ایران در این جهت به کار گرفته شده است تا شرایط مساعد و واقعی برای تجارت بین دو کشور ایجاد شود. بدون شک حساب بانکی مشترک با روسیه برای اجرای محاسبات متقابل به ارزهای ملی می‌تواند نقش تضمین را برای اجرای معاملات تجاری ایفا کند.

استفاده از این راهکار نیز چالش‌های خاص خود را دارد، از جمله اینکه روس‌ها در معاملات از روبل استفاده می‌کنند، این ارز هم همیشه در نوسان است که باید پشتوانه آن برای ضرر کمتر صادرکنندگان ایرانی در کشور ایجاد شود. با توجه به اینکه روسیه با تحریم روبه‌رو بوده، وضعیت پولی روسیه دچار مشکل شده و روبل به‌عنوان واحد پولی با کاهش ارزش مواجه شده است. در مجموع، باید با آماده‌سازی پایه حقوقی در دو کشور که ضامن اجرای معاملات تجاری در ارزهای ملی باشد، زمینه تجارت گسترده را فراهم کرد.

۲-۵- نبود آمارهای مشخص و دقیق از محصولات کشاورزی برای صادرات

نبود آمار دقیق از میزان و ظرفیت تولید محصولات کشاورزی در استان‌های مختلف ایران، باعث شده است که مدیریت صادرات کشور دشوار باشد. این موضوع موجب شده است که در دوره‌هایی از سال، میزان صادرات

کیفیت کالاها را براساس بازارهای صادراتی طراحی نکرده‌اند. با وجود اینکه ایران سابقه موفقیتی در تجارت با کشورهای مانند عراق و افغانستان دارد، روسیه دارای یک بازار اقتصادی بالغ است و نمی‌توان با مدل این کشورها در روسیه فعالیت کرد. بازارهای عراق و افغانستان، بازارهایی با ساختارهای ساده و قدیمی هستند، اما بازار روسیه دارای ساختاری توسعه‌یافته و پیچیده است. به همین دلیل، تجارت با روسیه به حمایت سازمان‌یافته دولتی نیاز دارد و شرکت‌های دولتی و خصوصیتی کشور باید در ورود به بازار روسیه پیشقدم باشند تا مسیر حضور دیگر بازرگانان را به این بازار هموار کنند.

در این ارتباط، با داشتن استراتژی صادراتی برای بازار روسیه و ترسیم نقشه راه و برنامه‌ریزی مناسب و با پشتیبانی دولت و جذب سرمایه‌گذاری خارجی و استفاده از منابع صندوق توسعه ملی و صدور بیمه‌نامه و ضمانتنامه از مؤسسه‌های بیمه‌ای و بانکی می‌توان به افزایش سهم صادراتی در این بازار کمک کرد و با بهره‌گیری از ظرفیت‌های جدید در بستر یک برنامه‌ریزی صادراتی توسط بنگاه‌های حرفه‌ای می‌توان کالاهایی مانند انواع سنگ‌های تزئینی، محصولات معدنی، شیمیایی، پتروشیمی و انواع پلیمرها و داروها، به‌ویژه داروهای نو ترکیب را به فهرست محصولات صادراتی افزود.

۲-۴- نظام بانکی

بزرگ‌ترین بانک‌های روسیه ایران را به دلیل تحریم‌های بانکی ترک کردند. در عمل روابط

اولویت‌های راهبردی این کشور بوده و در این راستا همکاری با ایران، به‌ویژه در قالب اتحادیه اقتصادی اوراسیا از اهمیت زیادی برای روسیه برخوردار است. در شرایط کنونی، ایران با تحریم‌های سخت آمریکا مواجه شده است و چشم‌انداز روشنی در ارتباط با بازگشت آمریکا به برجام و عمل به تعهدات آن وجود ندارد، از این رو، همکاری با روسیه در حوزه‌های مختلف انرژی، تسلیحات، تجارت، انرژی و کشاورزی می‌تواند گام مثبتی برای تعدیل فشار حداکثری ایالات متحده آمریکا، خروج از انزوای منطقه‌ای و بین‌المللی و گسترش همکاری‌های دوجانبه در راستای تقویت امنیت اقتصادی کشور باشد. ایران در حوزه انرژی می‌تواند با گسترش همکاری در این حوزه، ضمن درآمدزایی تا حدودی فعالیت پالایشگاه‌های نفتی را از حالت راکد و فرسایشی خارج و در حوزه کشاورزی ایران تا حدودی کالاهای اساسی و استراتژیک خود را از این کشور تأمین کند. ایران می‌تواند در داخل اتحادیه اقتصادی اوراسیا، نه تنها با روسیه، بلکه با دیگر کشورهای عضو مانند قزاقستان و بلاروس روابط خود را گسترش دهد.

نتیجه‌گیری و راهکارهای پیشنهادی

مجموعه‌ای از عوامل ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک، مبارزه با گروه‌های تکفیری و تروریستی، حفظ موازنه قدرت با جبهه غرب در غرب آسیا، تأمین ثبات و امنیت مناطق پیرامون و همکاری در

به‌قدری زیاد باشد که محصول در داخل کشور کمیاب شود و در دیگر دوره‌ها این اجبار به‌وجود آمده است که مقداری از محصولات تولیدی برای مدیریت قیمت در بازار معدوم شود. این موضوع در ارتباط با محصولاتی مانند گوجه‌فرنگی، پیاز، خیار، هندوانه و... در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ مشاهده شده است. از دیگر سو، واردکننده‌ها، تاجران و عمده‌فروشان روسیه به دنبال تأمین‌کنندگان و تولیدکنندگانی هستند که بتوانند برای تمام ایام سال محصولات بازارهای آنها را تأمین کنند. بنابراین، بی‌نظمی در مقوله صادرات ممکن است به از دست دادن بازارهای صادراتی محصولات کشاورزی منجر شود.

۳- امنیت اقتصادی روابط دو کشور

رابطه با روسیه از این جهت مهم است که نقش روسیه در معادلات سیاسی، امنیتی و اقتصادی بین‌المللی تأثیر مهمی بر امنیت اقتصادی ایران دارد. روسیه مخالف و منتقد خروج آمریکا از برجام بوده و از تحریم‌های آمریکا علیه ایران انتقاد کرده، از مشوقان اصلی ایران برای عضویت در سازمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا و سازمان شانگهای بوده است و در سوریه متحد تاکتیکی ایران به شمار می‌آید؛ بنابراین، تأثیر آن در سطوح مختلف بر امنیت اقتصادی ایران غیرقابل انکار است. روسیه با ضمیمه کردن شبه‌جزیره کریمه به بخشی از تمامیت ارضی خود، از سال ۲۰۱۴ با تحریم‌های اروپا و آمریکا روبه‌رو شد؛ از این رو، نگاه به شرق از

- استفاده از فناوری اطلاعات مانند بانک‌های اطلاعاتی به‌روز: استفاده از فناوری اطلاعات و برقراری بانک‌های اطلاعاتی و آرایه آخرین آمار و اطلاعات لازم، به سنجش شرایط اقتصادی و سیاست‌گذاری‌های مناسب کمک می‌کند تا دو کشور با شناخت متقابل از ظرفیت‌های اقتصادی، گام‌های مثبتی را برای توسعه همکاری‌ها بردارند.

- تبادل هیأت‌های اقتصادی و تجاری: تبادل هیأت‌های اقتصادی و تجاری باعث بالا رفتن سطح تماس مقام‌های ذی‌صلاح دو کشور برای آشنایی بیشتر و درک متقابل و به تبع آن، تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های عقلایی می‌شود. علاوه بر این، می‌توان نمایشگاه‌های اختصاصی تجاری در دو کشور برقرار و با تبادل هیأت‌های اقتصادی، به‌ویژه اتاق بازرگانی برای آشنایی بیشتر با بازارهای طرف مقابل اقدام کرد.

- تنظیم سیاست‌های صادراتی مطابق با نیازهای اقتصادی روسیه: از نظر کیفیت، کمیت و مدت‌زمان تأمین کالاهای مورد نیاز، بازار روسیه از استانداردهای خاصی برخوردار است، بنابراین، باید برای کسب جایگاه مناسب در بازار روسیه، سیاست‌های صادراتی و تولیدی را با این استانداردها مطابقت داد.

- گسترش همکاری و جذب سرمایه‌گذاری روسیه در حوزه‌های انرژی و حمل‌ونقل: جذب سرمایه‌گذاری شرکت‌های روسی مانند روس‌نفت و لوک‌اویل در صنعت انرژی یا همکاری در نهایی کردن طرح‌های ناقص مانند طرح خط لوله صلح و

کریدورهای شمال- جنوب، بر روابط ایران و روسیه اثرگذارند. گسترش روابط تجاری، همکاری در قالب مجمع کشورهای صادرکننده انرژی، همکاری در حوزه دریای خزر، طرح تهاثر نفتی و همکاری‌های نظامی و امنیتی از فرصت‌های همکاری دو کشور به شمار می‌آیند. مسایلی مانند نبود اطلاعات کافی در حوزه بازاریابی، مسایل مربوط به نظام بانکی، تعداد محدود رایزنان بازرگانی و نمایشگاه‌های ایران در روسیه، نبود سیاست‌های صادراتی مطابق با نیازهای اقتصادی روسیه و نبود آمارهای مشخص و دقیق از محصولات کشاورزی برای صادرات، از موانع و چالش‌های روابط دو کشور به شمار می‌آیند. در راستای تقویت امنیت اقتصادی و ترمیم روابط اقتصادی ایران و روسیه راهکارهای زیر پیشنهاد می‌شوند:

- برقراری لابی‌های لازم برای تسهیل در تصویب و اجرای قوانین: امروزه در سطح بین‌المللی و بین کشورها، یکی از ارکان اصلی تأثیرگذاری در فرآیند تصویب و اجرای قوانین، ایجاد و تقویت لابی‌های مهم در حوزه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است. ایران می‌تواند از ظرفیت ایرانی‌های مقیم روسیه و گروه‌های تجاری و صنعتی، تاجیک‌ها و آذربایجانی‌های مقیم روسیه (به دلیل اشتراکات فرهنگی و هم‌زبانی) و همچنین با ارتباط‌گیری از شخصیت‌های مهم کرملین در راستای تأثیرگذاری بر فرآیند تصویب و اجرای قوانین استفاده کند.

انتقال انرژی به پاکستان و هند و استفاده از ظرفیت‌های همکاری کریدور شمال- جنوب از زمینه‌های همکاری با روسیه است که پیشنهاد می‌شود در دستور کار قرار گیرند.

منابع

- اصولی، قاسم و رویا رسولی (۱۳۹۲)، «روابط ایران و روسیه: فرصت‌ها، چالش‌ها و سازوکارهای بسط روابط»، فصلنامه سیاست خارجی، سال ۲۷، شماره ۱، صص ۹۷-۷۱.

- جامعه خبری - تحلیلی الف (۱۳۹۸)، روسیه و فروش نفت ایران؛ بازی دو سر برد در شرایط تحریم، قابل دسترس در: <https://www.alef.ir/news/3980628156.html>

- گلستانی، شهرام، ام‌البنین جلالی، مجید هاتقی مجومرد (۱۳۹۲)، «تحلیل رفتار کوتاه‌مدت و بلندمدت مجمع کشورهای صادرکننده گاز در برابر شوک‌های وارد بر آن»، اقتصاد منابع طبیعی، شماره ۲، صفحه‌ها از ۱۶-۱.

- Goble, Paul (2020), "Russia, Iran Expand Military Cooperation Against US and Europe in Gulf", Available at: <https://jamestown.org/program/russia-iran-expand-military-cooperation-against-us-and-europe-in-gulf/>

- Vatanka, Alex (2020), "Russia, Iran, and economic integration on the Caspian", Available at: <https://www.mei.edu/publications/russia-iran-and-economic-integration-caspian>

- Trade map (2020), Available at: https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c643%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1

انتقال انرژی به پاکستان و هند و استفاده از ظرفیت‌های همکاری کریدور شمال- جنوب از زمینه‌های همکاری با روسیه است که پیشنهاد می‌شود در دستور کار قرار گیرند.

منابع

- اصولی، قاسم و رویا رسولی (۱۳۹۲)، «روابط ایران و روسیه: فرصت‌ها، چالش‌ها و سازوکارهای بسط روابط»، فصلنامه سیاست خارجی، سال ۲۷، شماره ۱، صص ۹۷-۷۱.

- جامعه خبری - تحلیلی الف (۱۳۹۸)، روسیه و فروش نفت ایران؛ بازی دو سر برد در شرایط تحریم، قابل دسترس در:

<https://www.alef.ir/news/3980628156.html>

- گلستانی، شهرام، ام‌البنین جلالی، مجید هاتقی مجومرد (۱۳۹۲)، «تحلیل رفتار کوتاه‌مدت و بلندمدت مجمع کشورهای صادرکننده گاز در برابر شوک‌های وارد بر آن»، اقتصاد منابع طبیعی، شماره ۲، صفحه‌ها از ۱۶-۱.

- Goble, Paul (2020), "Russia, Iran Expand Military Cooperation Against US and Europe in Gulf", Available at: <https://jamestown.org/program/russia-iran-expand-military-cooperation-against-us-and-europe-in-gulf/>

- Vatanka, Alex (2020), "Russia, Iran, and economic integration on the Caspian", Available at: <https://www.mei.edu/publications/russia-iran-and-economic-integration-caspian>

- Trade map (2020), Available at: https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c643%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1